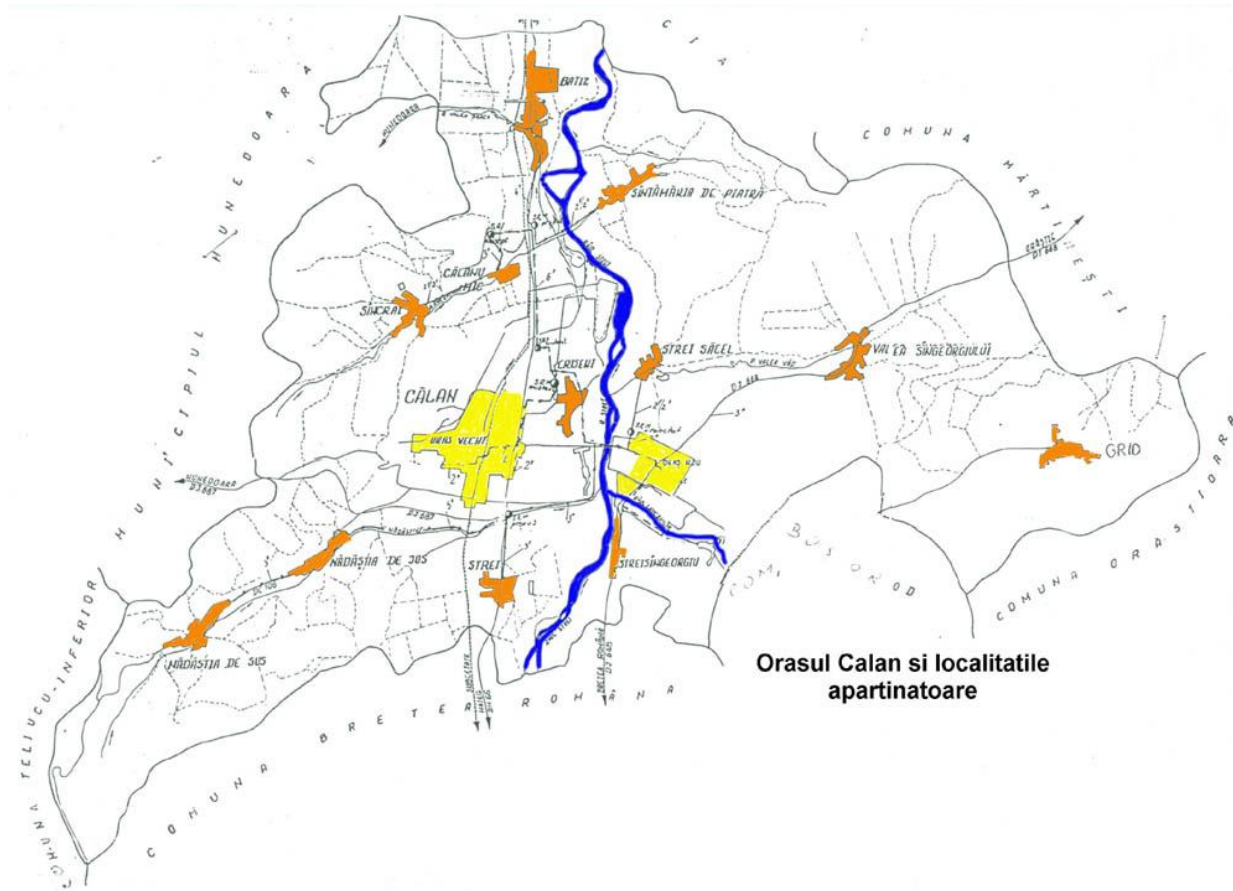

Revista de istorie
Nr. 2, Septembrie 2012
ARHIVE HUNEDOARENE

Orasul Calan si localitatile
apartinatoare

Redactia

Redactor șef:

Daniel Lăcătuș.

Director de onoare:

Constantin Bărbulescu

Redactor:

Draia Marilena

Redactor colaborator

Ioan Ocolișan

Tehnoredactor

Daniel Lăcătuș.

Potrivit art. 206 C.P., responsabilitatea juridică pentru conținutul articolului revine autorului.

De asemenea, în cazul unor agenții de presă, pagini de internet și personalități citate, responsabilitatea juridică le aparține.

Colaborările sunt așteptate la adresa de email:
lacatus.daniel@gmail.com

ABONAMENTE

Pe adresa redacției, (Daniel Lăcătuș - Str. Ovid Densusianu, 6/35, Călan - HD) prin mandat poștal

14 lei/an - 4 numere (taxele poștale incluse).

Arhive Hunedorene

Ion Enache

O carte veche de 1.000 de ani răstoarnă toate teoriile istorice despre cultura strămoșilor noștri

Dacii scriau de la dreapta la stânga, iar citirea se făcea de jos în sus.

De la daci nu au rămas izvoare scrise. Prea puține se știau despre locuitorii zonei carpato-dunărene, după retragerea romanilor. O carte veche de aproape 1.000 de ani, păstrată la Budapesta, răstoarnă teoriile istoricilor. Manuscrisul cuprinde primele documente scrise în această perioadă istorică. A fost scrisă cu caractere dacice, de la dreapta la stânga, și se citește de jos în sus. Vorbește despre despre vlahi și regatul lor. Mulți au încercat să descifreze Codexul Rohonczi, dar n-au putut. Arheologul Viorica Enachiuc a tradus, în premieră, filele misteriosului manuscris. Dăruită de un grof În 1982, Viorica Enachiuc a aflat dintr-o revistă publicată în Ungaria de existența în arhivele Academiei Ungare a Codexului Rohonczi. Se spunea că e redactat într-o limbă necunoscută. A făcut rost de o copie. Timp de 20 de ani, a muncit ca să-i descifreze tainele. Manuscrisul se afla în Arhivele Academiei de Științe a Republicii Ungaria. E o carte legată în piele. A fost păstrată în localitatea Rohonczi până în anul 1907. Groful Batthyany Gusytav a dăruit-o Academiei de Științe a Ungariei, în 1838. Nu se știe prin câte mâini a trecut de-a lungul secolelor. "Scriere secretă" După Al Doilea Razboi Mondial, doctorul Vajda Joysef, preot misionar, îi scria cercetătorului Otto Gyurk, în legatura cu Codexul: "Se găsește în Arhivele Academiei de Științe a Ungariei o carte rară, Codexul Rohonczi. Acest Codex este scris cu o scriere secretă, pe care nimeni n-a reușit s-o descifreze până acum. Și eu am încercat".

Literele sunt asemănătoare scrierii grecești. M-am gândit că seamănă și cu literele feniciene, apoi am încercat pe baza vechii scrieri ungurești, dar n-a mers. Toate încercările le-am aruncat în foc". După ce a studiat Codexul, cercetătorul Otto Gyurk a publicat, în 1970, o parte din observațiile sale într-un articol, în care a încercat să identifice acele semne din manuscris care ar putea semnifica cifre. Alfabet dacic cu 150 de caractere

Viorica Enachiuc a descoperit că textele Codexului au fost redactate în secolele XI și XII, într-o limbă latină vulgară (daco-romana), cu caractere moștenite de la daci. "Sunt semne care au aparținut alfabetului dacic, ce cuprindea aproximativ 150 de caractere, cu legăturile respective. Textele din Rohonczi au fost redactate în latina vulgară, dar într-un alfabet dacic, în care dominante sunt străvechile semne utilizate de indo-europeni în epoca bronzului", spune aceasta. Solii și cântece ale vlahilor Codexul are 448 de pagini, fiecare cu circa 9-14 șiruri. În text sunt intercalate miniaturi cu scene laice și religioase. E scris cu cerneală violet. Cuprinde o culegere de discursuri, solii, cântece și rugăciuni, care include 86 de miniaturi. Consemnează înființarea statului centralizat blak (vlah), sub conducerea domnitorului Vlad, între anii 1064 și 1101.

"Sunt informații despre organizarea administrativă și militară a țării ce se numea Dacia. Avea hotarele de la Tisa la Nistru și mare, de la Dunăre spre nord până la izvoarele Nistrului. Mitropolia blakilor avea sediul la Ticina – cetatea din insula Pacuiul lui Soare", a descoperit Viorica Enachiuc. "Jurământul tinerilor blaki" Codexul conține și versurile unui cântec de luptă, numit "Jurământul tinerilor blaki", care a fost tradus în felul următor: "O viață, tăciunele Șarpelui, puternic veghetor, Înșelator, să nu primești a te uni/Cu prorocirile

Șarpelui, anuale, pentru că lovit/Vei fi/Cântecul cetății aud îndelung/Mergeți vioi, jurați pe caciulă, pe puternica caciulă!/Să juri cu maturitate și cu convingere!/Să fiu ție putere vie, trăiesc, în luptă să fiu!/Alesul jurământ prețuiește șoimul tău, mergi cu jurământ puternic!"

Notă: Codexul Rohonczi (grafii alternative: Codicele și Rohonczy sau Rohonc, în toate combinațiile) este un document controversat al cărui sistem de scriere este inedit și încă nedescifrat în mod convingător. Este numit după orașelul Rohonc (Rohonc e grafia maghiară veche; pe germană Rechnitz, pe croată Rohunac), aflat astăzi în provincia Burgenland din estul Austriei. Membra UNESCO Viorica Enachiuc e absolventă a Facultății de Filologie, secția Română-Istorie, din cadrul Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, promoția 1963. Lucrarea de licență și-a luat-o în arheologie. E membră UNESCO din 1983. Mulți ani a condus șantier arheologic în Oltenia, Muntenia și Moldova. A cercetat scrierile vechi din neoliticul mijlociu și epoca dacică. Și-a prezentat lucrările la conferințe în țară și în străinătate: Austria, Franța, Germania, Italia, Israel. Burse de studiu a primit în Italia, pe probleme de arheologie, și în Danemarca, unde a studiat scrierea runică. Aceste fapte nu sunt secrete.

Dar mă întreb și vă întreb: de ce tac autoritățile politice și științifice de la noi? Sau mass media. Pentru că sunt mai importante furturile, violurile sau accidentele auto sau se "vând" mai bine? Incompetenți nu sunt. Sau au primit ordin să tacă?

DACIA

M-am întrebat de multe ori care este motorul schimbărilor pozitive într-o societate și trebuie să recunosc că de cele mai multe ori sunt tinerii, care refuză să accepte un adevăr relativ, mincinos, contestabil. Ei sunt cei ce nu sunt legați de interese politice ori

Arhive Hunedorene

religioase de moment, ei sunt cei ce caută un adevăr absolut. Deci pe ei îi îndemn să-și întrebe profesorii de istorie și de limba română:

Cât la sută din Dacia a fost cucerită de romani? Și dacă profesorul știe răspunsul: 14 % din teritoriul Daciei (care se întindea de la vest la est, de la lacul Constanța-Elveția de azi și până dincolo de Nipru).

Urmează altă întrebare:

- Câți ani au ocupat romanii acei 14% din teritoriul Daciei? Și dacă profesorul va răspunde: numai 164 ani, atunci puteți merge la următoarea întrebare:

- Soldații "romani" chiar veneau de la Roma și chiar erau fluenți în limba latină ? Aici le va fi și mai greu să vă răspundă, căci acei soldați "romani" vorbeau orice limbă numai latina nu!

Cohortele aflate pe pământul Daciei cuprindeau soldați din diferite părți ale imperiului roman, uneori foarte îndepărtate. Găsim Britani din Anglia de azi, Asturi și Lusitanieni din peninsula Iberică, Bosporeni din nordul Mării Negre, Antiocheni din regiunile Antiochiei, Ubi de la Rin , din părțile Coloniei, Batavi de la gurile acestui fluviu, Gali din Galia, Reți din părțile Austriei și Germaniei sudice de azi, Comageni din Siria, până și Numizi și Mauri din nordul Africii (C.C.Giurescu, Istoria Romanilor, I, 1942,p.130).

Și ultima întrebare:

- Cum a fost posibil ca într-un așa de scurt interval istoric TOATĂ populația Daciei să-și uite limba și să învețe o limbă nouă, limba latină , de la niște soldați "romani" care nici ei nu o vorbeau? Când toate popoarele

civilizate din lume inițiază, desfășoară și promovează valorile istorice care le îndreptățesc să fie mândre de înaintașii lor, găsim opinia unor astfel de "adevărați români", care, nici mai mult, nici mai puțin, spun despre formarea poporului daco-român: "soldații romani au adus femeile și fetele dace în paturile lor și așa s-au născut generații de copii, care învățau numai limba latină de la tatăl lor, soldatul "roman"...

Cum or fi venit ele din Moldova de azi, din Basarabia, de pe Nistru, Bug și de pe Nipru, acele soții și fete de tracogeti și carpi, de la sute și sute de kilometri depărtare ca să fie "fecundate" de soldații "romani"?

După părerea stimabililor, femeile daco-gete erau și "curve", ba chiar și mute, nefiind în stare să-și transmită limba strămoșească copiilor lor! Cât despre noi, urmașii lor, cum ne-am putea numi altfel decât "copii din flori" apăruiți dintr-o aventură amoroasă a întregii populații feminine daco-gete, la care masculii autohtoni priveau cu "mândrie", așteptând apariția "sâmburilor" noului popor și grăbinduse, între timp, să învețe cât mai repede și mai bine noua limbă, limba latină , când de la soții, când de la fiicele lor (iubite ale soldaților romani cuceritori) ba chiar și direct, de la soldații romani năvălitori ce le-au înjosit căminele.

La Centrul Cultural Român [din New York], pe data de 26 octombrie 1999, am aflat de la o altă somitate, de origine română, prof.dr. în arheologie Ioan Pisso, că dacii au învățat latina , de la romani, prin băile de la Sarmisegetuza lui Traian! De ce prin băile romane și de la niște soldați cam fără haine pe ei? Nu prea știu ce a vrut să spună stimabilul profesor din Cluj despre bărbații daci, dar cred că nici un român, nici măcar în joacă, nu are voie să facă o astfel de afirmație decât dacă....

De fapt tot dâșii ne spun că ne tragem din "doi bărbați cu... brațe tari"! Astfel

de declarații "istorice" te fac să-ți dorești să fii orice, numai român nu!

Domnilor , Dacia a fost cotropită de romani în proporție de numai 14% și pentru o perioadă istorică foarte scurtă, de 164 de ani. 86% din teritoriul Daciei nu a fost călcat de picior de legionar roman. Este greu de crezut că într-o așa de scurtă perioadă istorică, dacii să fi învățat latina , fără ca pe 86% din teritoriul lor să-i fi întâlnit pe soldații romani. Dar dacă nu de la romani au învățat dacii latina , atunci de la cine? – se întreabă aceiași demni urmași ai lui Traian?

Herodot ne spune că cel mai numeros neam din lume după indieni erau tracii. Dio Casius ne spune și el: "să nu uităm că Traian a fost un trac veritabil. Luptele dintre Traian și Decebal au fost războaie fratricide, iar Tracii au fost Daci". Faptul că dacii vorbeau " latina vulgară", este "un secret" pe care nu-l știu numai cei ce refuză să-l știe.

"Când sub Traian romanii au cucerit pe daci la Sarmisegetuza n-au trebuit talmaci, afirmă Densușianu și asta schimbă totul. Deci dacii și romanii vorbeau aceeași limbă!" Dacă astăzi se consideră că 95% din cunoștințele acumulate de omenire sunt obținute în ultimii 50 de ani, să vedem cum și noțiunile noastre despre istoria poporului daco-român pot evolua. Când nu de mult s-a publicat teoria evoluției speciei umane în funcție de vechimea cromozomală, s-a ajuns la concluzia că "prima femeie" a apărut în sud-estul Africii. Următorul pas uriaș a fost în nordul Egiptului, iar de aici, în Peninsula Balcanică. Când profesoara de arheologie lingvistică Marija Gimbutas, de la Universitatea din Los Angeles , California , a început să vorbească despre spațiul Carpatodunărean ca despre vatra vechii Europe, locul de unde Europa a început să existe, am fost plăcut surprins și m-am așteptat ca și istoricii noștri să reacționeze la fel. Dar, din partea lor am auzit numai tăcere. Când profesorii

Arhive Hunedorene

Leon E. Stover și Bruce Kraig în partea “The Indo-European heritage”, apărută la Nelson-Hall Inc., Publishers , 325 West Jackson Boulevard, Chicago , Illinois 60606 , vorbesc la pagina 25 despre Vechea Europă a mileniului 5 î.d.H., care-și avea

locul în centrul României de azi, să nu fim mândri? Când studiile de arheologie moleculară ne îndreptățesc să ne situăm pe primul plan în Europa ca vechime, nu-mi este ușor să le răspund unor persoane care nu citesc nici ceea ce spun inteligent alții despre noi și nici măcar ce scriu eu. Studii impecabile cromozomale, la nivel de mitocondrie, folosind PCR (polimerase chain reaction), pot determina originea maternă a unor mumii vechi de sute și mii de ani.

Teoria genoamelor situează spațiul carpatodunărean ca fiind, nici mai mult nici mai puțin decât, locul de unde a început Europa să existe, locul unde acum 44.000 de ani sosiseră primele 3 Eve și primul Adam. Când am scris “Epopoea Poporului Carpatodunărean” și volumele “Noi nu suntem urmașii Romei”, “În căutarea istoriei pierdute” și “Călătorie în Dacia – țara Zeilor”, m-am bazat pe astfel de cercetări, dar și pe cartea unei somități în domeniul preistoriei Europei, D-I V. Gordon Childe, profesor la Universitatea din Oxford , Anglia , căruia i se publica, în anul 1993, la Barnes&Noble Books, New York , “The History of Civilization” , “The Aryans”. El explorează într-un mod fascinant originea și difuzarea limbilor în Europa preistorică. Între paginile 176-177 publică și o hartă arătând leagănul aryenilor în timpul primei lor apariții; și minune mare, spațial Carpatodunărean este cel vizat! Când roata, plugul, jugul, căruța cu două, trei și patru roți apar pentru prima dată în lume pe teritoriul nostru, dacic, când primul mesaj scris din istoria omenirii se găsește tot pe teritoriul nostru, la Tartaria, când primii fermieri din

Europa sunt descriși pe același spațiu, într-o perioadă când Anglia abia se separa de continent și din peninsula devenea insulă – 6,500 î.d.H.,

(vezi John North, “A new interpretation of prehistoric man and the cosmos”, 1996, Harper Collins Publishers, 1230 Avenue of Americas , New York , 10020, Chronology), nu-ți vine a crede că tocmai cei pentru care aduni aceste informații formidabile despre poporul și spațiul pe care îl ocupa țara noastră, te decepționează!

Nu de mult, la Primul Congres Internațional de Dacologie, București, hotel Intercontinental, domnul profesor doctor în istorie Augustin Deac ne vorbea despre “Codex Rohonczy”, o cronică daco-românească, însumând 448 pagini, scrisă în limba română arhaică, ” latina vulgara”, cu alfabet geto-dac.. Pe fiecare pagină se aflau scrise circa 9-14 rânduri. În text sunt intercalate 86 de miniaturi executate cu pana, care prezintă diferite scene laice și religioase. Direcția scrierii este de la dreapta la stânga și textul se citește de jos în sus. Descoperim că în bisericile vechi, daco-românești, cultul ortodox se exercita în limba ” latina vulgara”, chiar până în secolele XII-XIII, când s-a trecut la oficierea cultului în limbile greacă și slavonă. Codexul cuprinde mai multe texte, ca “Jurământul tinerilor vlahi”, diferite discursuri rostite în fața ostașilor vlahi înaintea luptelor cu migratorii pecenegi, cumani, unguri, o cronică privind viața voievodului Vlad, care a condus Vлахia între anii 1046-1091, imnul victoriei vlahilor, conduși de Vlad asupra pecenegilor, însoțit de note muzicale etc. Atunci se miră și se întreabă, pe bună dreptate, domnul profesor doctor în istorie Augustin Deac: “de ce institutele de specialitate ale Academiei Române au rămas pasive la descoperirea și descifrarea acestui document istoric, scris în limba dacoromână, latina dunăreană, într-un alfabet geto-dacic existent de milenii,

cu mult înaintea celui latin al romanilor?” Dar, după orientarea ideologică ce o au, cei sus amintiți ar fi preferat ca acest diamant să

nu se fi descoperit. Academia Română ar fi trebuit să organizeze o mare sesiune științifică cu caracter nu numai național, cât mai ales internațional. Dar și ei, la fel ca și “românii adevărați”, vajnici urmași ai lui Traian, vor să arate om enirii ce înseamnă să fii umil și să-ți disprețuiești strămoșii, trecutul și neamul...

Faptul că NOI, Românii, suntem strămoșii tuturor popoarelor latine și nicidecum o rudă marginală a latinității, ar trebui să ne facă să ne mândrim și nicidecum să căutam contra argumente, precum cei lipsiți de înțelepciune care își taie cu sârg craca de sub picioare...

Palia de la Orăștie

Monument al limbii române, prima traducere parțială a Vechiului Testament în limba română, demers realizat la sfârșitul secolului al XVI-lea sub influența Reformei protestante, lucrarea a văzut lumina tiparului la

Orăștie în anul 1582, cu finanțarea unor nobili reformați.

Sub titlul de *Palia* (gr. παλαιά „veche”), sunt reunite primele două cărți ale

Vechiului Testament, *Geneza (Bitia)* și *Exodul (Ishodul)*. Volumul are 164 de file, fiind imprimat, între 14 noiembrie 1581 și 14 iulie 1582, pe hârtie de fabricație sibiană. Textul a fost editat parțial, cu litere chirilice, de Mario Roques (1925), iar apoi integral, în transcriere interpretativă, de Viorica Pamfil (1968) și de Vasile Arvinte, Ioan Caprosu și Alexandru Gafton (2005).

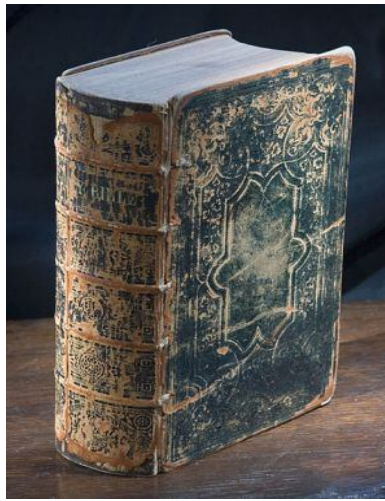
Traducătorii și tipografii

Palia de la Orăștie.

În prefață se arată că traducerea se datorează episcopului Mihai Tordași, care a colaborat cu patru cărturari din Banat și Hunedoara: Ștefan Herce „propoveditorul evangheliei” (pastor evanghelic) în Caransebeș, Efrem Zacan, „dascalul de dascălie” în aceeași localitate, Moisi Peștișel, „propoveditorul evangheliei” în Lugoj, respective Achirie, protopopul comitatului Hunedoarei. Aceștia ar fi tălmăcit o parte mai mare a *Vechiului Testament*, din care nu s-au păstrat decât primele două cărți. Cheltuielile de tipărire au fost suportate de către nobilul maghiar Ferenc Geszti din Deva. Cartea a fost tipărită de fiul lui Coresi, Șerban, „meșterul mare a tiparelor”, împreună cu Marien Diacul, care folosesc pentru prima oară numele nostru etnic de „români”, și nu „rumâni”: „dându în mâna noastră ceaste cărți, cetind și ne plăcură și le-am scris voo, fraților români, și le cetiți”.

Originalul străin

Cu toate că în prefață se spune că tălmăcirea s-a făcut „den limbă jidovească și grecească și sârbească (=slavonă)”, *Palia* descinde, de fapt, dintr-un original maghiar, fiind rodul propagandei calvine. Filologii Iosif Popovici, în 1911, și Mario Roques, în 1913, au demonstrat că traducerea bănățeană-hunedoreană a *Vechiului Testament* are la bază *Pentateucul* tipărit de Gáspár Heltai la Cluj în 1551, la care se adaugă, probabil, și o ediție a *Vulgatei*. Recent, problema surselor a fost discutată și argumentată de către Alexandru Gafton, în studiul *Palia de la Orăștie ca traducere*, publicat în *Palia de la Orăștie (1582)*, vol. II, 2007.

Particularități lingvistice

Elementele regionale care apar numai în lexicul *Paliei* individualizează varianta literară bănățean-hunedoreană: adăvăsi „a risipi”, alnic „șiret, viclean”, cățân „vas, strachină”, cliciu „coapsă”, crepă „adăpătoare”, fâgădaș „promisiune”, im „lut, argilă”, jemble „pâine albă”, leatnic „leneș”, niștotă „nevoie”, ocă „cauză”, sucui „a obișnui”, tovar „greutate”.

Bibliografie

Palia de la Orăștie (1582-1982). Studii și cercetări de istorie a limbii și literaturii române, București, Editura Eminescu, 1984.

Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Ion Gheție, Alexandru Mareș, *De când se scrie românește?*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Alexandru Gafton Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie (1582). Studii*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2007.

Palia de la Orăștie la 420 de ani de la tipărire

I. CIRCULAȚIA CĂRȚII CĂRȚILOR ÎN TRADUCERI.

Tipărirea *Bibliei* în limba unui popor a fost întotdeauna un fapt istoric notoriu, făcând din centrele tipografice care au înfăptuit-o niște mari repere pe harta creștinismului universal. O realizare ca aceasta este de natură să ridice însuși prestigiul cultural și științific al respectivei localități, care va fi glorificată prin chiar menționarea de care se bucură alături de titlul celei mai prestigioase cărți a lumii. În istoria cărții la români diferențiem cu ajutorul unor repere geografice *Palia de la Orăștie* din 1582, *Noul Testament de la Bălgrad* din 1648, *Biblia de la București* din 1688 și *Biblia de la Blaj* din 1795 sau *Biblia de Buzău* din 1854-1856. După opinia mitropolitului Transilvaniei Andrei Șaguna, acest fapt de cultură cu valoare de eveniment epocal al transpunerii în limba unui popor a cărții cârților nu se poate petrece decât o singură dată, ca apoi să se mai facă numai unele îndreptări, constând într-o actualizare lingvistică. Un asemenea adevăr îl împărtășește și mitropolitul Clujului Bartolomeu Valeriu Anania, care printr-o tradă de peste 10 ani a dat culturii noastre în anul 2001 o ediție jubiliară a Sfântului Sinod cu *Biblia sau Sfânta Scriptură*, textul bucurându-se de un comentariu îngrijit, cu un aparat critic riguros. Pentru o asemenea traducere s-au angajat, ca la nici o altă carte a lumii, echipe numeroase de specialiști, fie 30, dacă avem în vedere ediția de la Ierusalim, fie 70 ca la Alexandria sau chiar 100. La Alexandria au lucrat 70 de traducători care, conform tradiției, nu aveau voie să se consulta între ei, dar apoi au dovedit că au dat aceleași rezultate. Ceea ce trebuie reținut este faptul că finalizarea finală va fi făcută de un singur stilist. Cum se explică un asemenea interes repetabil în istoria culturii umane pentru un același text? Nici o altă operă a spiritului nu a avut asupra destinului uman o mai profundă și mai durabilă înăunțare decât *Biblia*, pe drept cuvânt numită „Cartea cărților”. Ea a creat acea extraordinară unitate și continuitate de credință pe care le întruchiează, de peste 3000 de ani, poporul evreu și cultura sa. Se știe că la 1250 î.Hr. Moise a primit pe Muntele Sinai tablele de lezi. Pe ternia acestor prime texte, dar cu un nou conținut, Isus Hristos a dăruit lumii o mai adâncă unitate a sufletelor și a cugetelor, care, de 2000 de ani, înseamnă creștinismul. El este o componentă indisolubilă a credinței, a culturii, a concepției omului despre viață, despre lume și despre sine, despre relația sa cu tainele existenței. Cea mai veche operă beletristică a lumii, *Epopeea lui Ghilgameș* aparținând culturii asiro-babiloniene, pune cu 5 milenii înainte de noi problema fundamentală a existenței umane, cea a morții care urmează vieții. În dialogul lui Ghilgameș cu prietenul său Enkidu, cel ajuns în lumea umbrelor, se creează o perspectivă înspăimântătoare a vieții de după moarte. Dimpotrivă *Biblia* deschide o cale luminoasă pentru sufletul omenească într-o viață viitoare. *Biblia* este compusă din câteva zeci de cărți, cu conținut variat: istoric, dogmatic, poetic, filozofico-moral. Pe la mijlocul secolului al II-lea după Hristos, i s-a dat numele de *Biblia*, pluralul grecesc al cuvântului *βιβλίον* care, după ce inițial însemnase „fâșie de papirus”, a ajuns să desemneze diminutivul pentru „carte”. Spre a deosebi părțile ei mari, iudaică și creștină, primeia i s-a dat numele de *Vechiul Testament*, iar celei de a doua *Noul Testament*. *Biblia* a avut propria ei istorie prin raportare la cultura și credința popoarelor lumii, ea fiind tălmăcită treptat în aproape toate limbile pământului. *Vechiul Testament* a fost tradus în limba greacă în secolul III î.Hr. la solicitarea numeroasei și înstăritei populații evreiești din Alexandria, capitala elenistică. Deși se afla într-un proces de grezicare ca limbă, această minoritate evreiască își păstra credința originară. Ptolemeu Philadelphul a fost bucuros să vină în întâmpinarea

Arhive Hunedorene

Daniel Lăcătuș

Fețele durerii. Apel la memorie.

Orfană de tată la vârsta de un an, tatăl decedat pe front, în localitatea Propan

din Polonia, în primul război mondial, deportată în minele din Donbas alături de sora ei, Elisabeta (Bobo) Meizel, ridicate de autorități de la fabrica de armament din Orăștie unde lucrau, fratele lor, Meizel Ioan, sergent activ al armatei române în cel de-al doilea război mondial, prizonier 11 ani în URSS, Meitner Gizella (foto sus-stânga) născută în comuna Călan, la 7 octombrie 1914, deportată timp de patru ani în Uniunea Sovietică la data de 16 ianuarie 1945, este și ea una dintre victimele fostului regim, din Călan. N-a fost niciodată

în război cu nimeni, condamnată doar pentru ceea ce era și nu pentru ceea ce făcuse.

Copilăria și tinerețea

Formată într-o familie numeroasă, cu șase copii, fiecăruia trasate sarcini gospodărești exacte, crescuți doar de mamă, nu s-au bucurat prea mult de copilărie, povestește cu emoție în glas fca acesteia, Rodica Erica Mihaiu, care și-o amintește ca pe-o femeie demnă care nu s-a lăsat învinsă de durere.

Peste copilăria și tinerețea mamei sale au trecut primele două războaie mondiale, cu începuturile revoluției comuniste, cu abuzurile sovieticilor și cu presiunile activiștilor comuniști asupra mediului muncitoresc. După aproape 40 de ani de când s-a stins, bolnavă de cancer la sân (în 1974), glasul mamei i-a rămas încă în suflet. Povestise cu adâncă emoție despre calvarul unei vieți trăite în plin comunism de către mama ei, unde era o rușine să se afle că ai fost deportat.

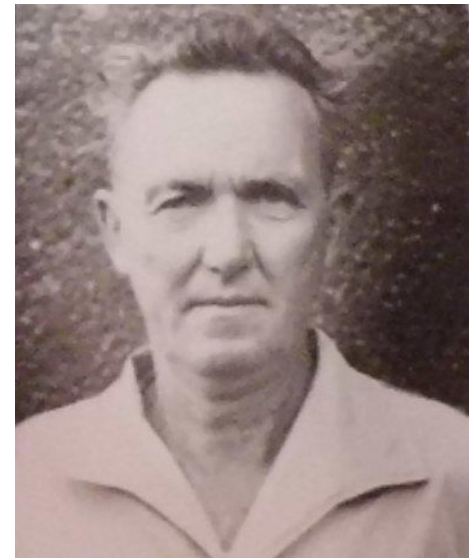
Au învins moartea

Ridicată de la locul de muncă, împreună cu sora ei (Bobo), fără multe explicații, și duse în deportare, la muncă forțată, în ianuarie 1945, tocmai în minele Donbas din URSS (Ucraina), aici aveau să cunoască iadul pe pământ.

Au trăit într-o mizerie de nedescris, alimentația mereu insuficientă și pline de paraziți. Săpun nu li s-a dat de când au sosit, tocmai pentru care nu s-au spălat nici pe ele și nici hainele ce le purtau. Din cauza proastei alimentări mulți dintre deportați au slăbit într-atât că au ajuns numai schelete, este cazul

lui Vanya Albert Ioan (din Călan), sigur nici singurul, deportat pentru opt luni în U.R.S.S. alături de soția lui. Din cauza stării grave de sănătate a fost trimis acasă. De vizită medicală nu se poate vorbi, iar medicamente nu aveau deloc. Cu toate acestea, au învins moartea. Același tratament l-a trăit și fratele lor, Ioan Meizel (foto), 11 ani prizonier de război în U.R.S.S.

Fratele, căzut la rândul său pradă regimului de la Moscova

Sergent activ al armatei române în cel de-al doilea război mondial, Meizel

Ioan, născut la 29 iulie 1929 în comuna Călan (astăzi orașul Călan), este la rândul său una dintre sutele de victime, din Călan, căzute pradă regimului de la Moscova, în timpul celui de-al doilea război mondial. Timp de 11 ani este reținut ca prizonier în URSS, de la 11.04.1944, până la 04.12.1955. Perioadă în care a fost maltratată, ținută în lanțuri, în mizerie. Sovieticii îi lăsesă unghile la picioare să crească, cu intenție, tocmai ca apoi să i le poată smulge cu o barbarie de

Arhive Hunedorene

nedescris, relatează fiul său, Meizel Ioan, care descrie și situația mamei lui, la rândul ei deportată pentru patru ani în U.R.S.S. Aflat în proces cu statul român, tocmai pentru traumele suferite de părintii săi, speră la un deznodământ pozitiv, desi astfel de traume nu ar putua fi vindecate de nicio lege. Tatăl se întoarse în țară în 1955, însă foarte bolnav de plămâni, în 1982 se stinge din viață. A fost căsătorit cu Meizel

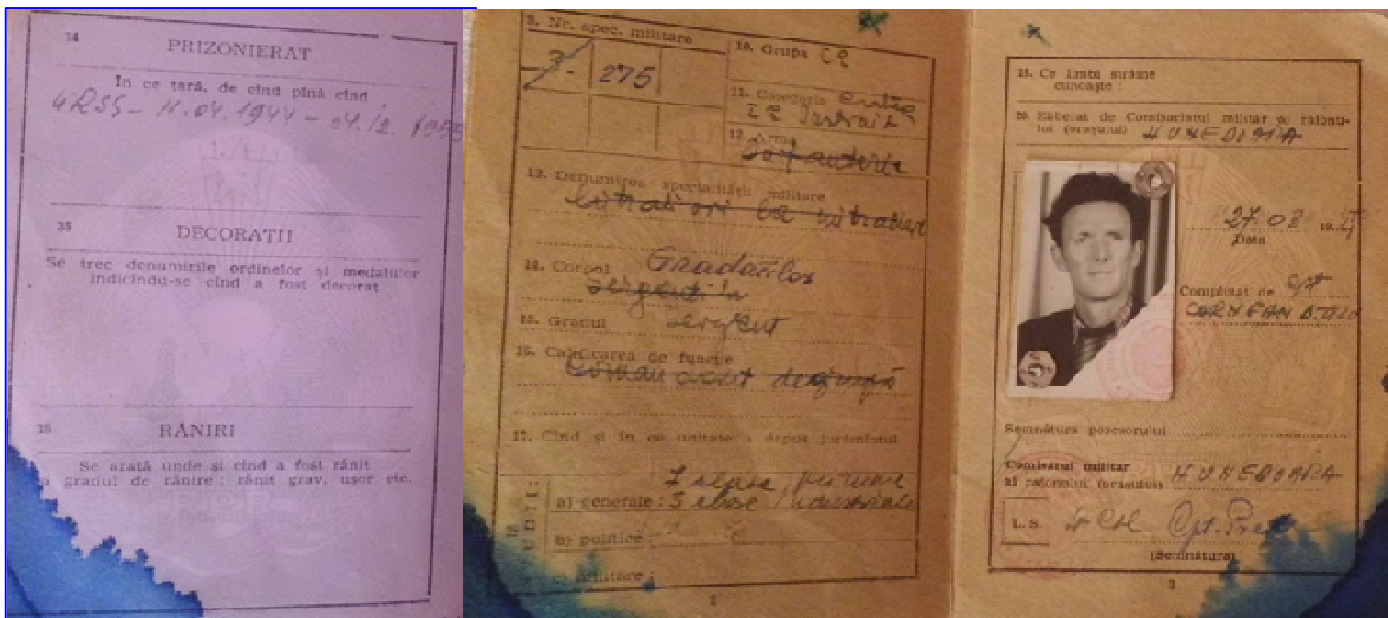
Magdalena (foto sus), născută pe 22 octombrie 1925, la rândul ei victimă a rușilor, ridicată din curtea casei și silită să încarce vagoaneți în minele din Donbas.

Eroismul tatălui

În 1915, tatăl lor era încă pe front, mama singură acasă cu șase copii, în acel an, luna ianuarie, avea să rămână

văduvă, decesul soțului însă a fost trecut în registrul stării civile doar după un an, 1916, conform certificatului de deces, (foto).

Tocmai datorită devotamentului său față de armata română în primul război român autoritățile române au decis ca și răsplată pentru eroismul lui Meitner Rudolf, o bucată de pământ cedat familiei, pământ pe care aveau să-și ridice mai târziu casa.

Prof. Dr. Nestor Lupei, Prof. Romulus Neag, Prof. Circo Stelian, Prof. Gavrilă Pașcu

Monografia Colegiului Național "Avram Iancu" Brad

Adevărații făuritori ai Gimnaziului din Brad sunt "sapătorii de dealuri", cei care au răspuns cu devotament îndemnurilor preoților și conducătorilor administrației județului Zarand, jertfînd din sărăcia lor efectele aceluia împrumut de stat din 1858, locuitorii celor 92 de comune. Împrejurările au făcut să apară în Zarand personalități care și-au pus

puternic pecetea asupra vieții social-culturale, căci cu adevărat vremurile nasc oameni. Contribuția lui Ioan Pipoș este foarte importantă. Gimnaziul din Brad, în mare măsură, este opera lui. Cel care s-a numărat printre fruntașii Revoluției de la 1848, cel care adunase în jurul lui o "falangă" de intelectuali, conducătorul unei delegații cu un memoriu la Viena, ca altădată Horea, din care mai făceau parte dr. Iosif Hodoș, protopopii ortodocși și uniți, Petru Moldovan și Ioan Moga, și prin care protestau împotriva alipirii Zarandului la Ungaria, devenise incomod pentru autoritățile statului.

Odată cu instaurarea absolutismului austro-ungar, în 1867, Ioan Pipoș este înlăturat din funcția de prefect al județului Zarand.

Iosif Hodoș, cu strălucite studii juridice la Cluj și Viena, cu doctoratul în Italia, la Padova, alături de Simion Bărnuțiu și Al. Papiu Ilarian, secretar al

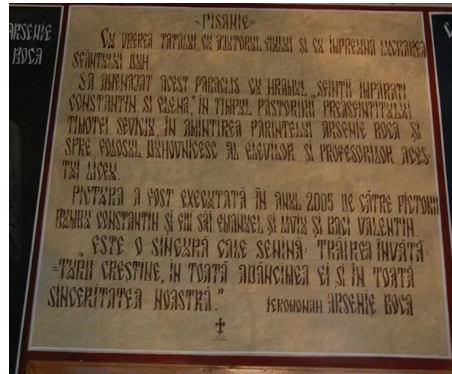
Arhive Hunedorene

Adunării Naționale de pe Câmpia Libertății de la Blaj din 3/15 mai 1848, viceprefect în oastea lui Avram Iancu, căsătorit cu Ana Balint, fiica tribunului Simion Balint din Roșia Montană, deputat în Parlamentul de la Budapesta, membru al Academiei Române, alături de Ioan Pipoș, părinte al unor viitoare personalități: Enea Hodoș, membru corespondent al Academiei Române, ziarist și scriitor, Alexandra Hodoș, scriitor, cunoscut sub pseudonimul Ion Gorun, soțul Constanței Taloș, autoarea romanului "Martirii", Nerva Hodoș, funcționar și bibliotecar la Academia Română, împreună cu I. Bianu, autor al "Bibliografiei românești vechi, 1500-1871", viceprefect al Zarandului până la desființare, cel dintâi președinte român al Tribunalului din Baia de Criș, a devenit un factor decisiv în ctitorirea Gimnaziului din Brad, participând la elaborarea statutului, constituirea fondului pentru susținerea gimnaziului prin cuvântări înflăcărâte în cele mai îndepărtate cătune din cele 92 comune fondatoare, însoțit de cei doi protopopi din Brad și Hălmașiu pentru a consimți să renunțe la efectele împrumutului de stat din 1858 în favoarea înființării liceului.

Amos Frâncu, cu studii de drept la Sibiu, tribun în oastea lui Avram Iancu, înscriind succese de arme la Valea Dosului și Gura-Ampolitei, al doilea prefect al județului Zarand, i-a secondat în mod exemplar pe Ioan Pipoș, Iosif Hodoș, Iosif Bașa în deplasările prin satele zărândene, îndemnându-i pe cetățeni să ofere pe altarul gimnaziului împrumut de stat din 1858. Dacă "Hodoș era sufletul, Frâncu era trupul și inima mișcării culturale din Zarand". A cumpărat pentru gimnaziu moșia de la Mihăileni. Oferindu-i-se un onorariu substanțial pentru cheltuielile de deplasare și alte oficii, a refuzat cu următoarele cuvinte: "N-am muncit pentru bani, ci pentru cauză. Sunt răsplătit ca mi-a succes.

Văd aprinsă lumina care va lumina de coroane pentru construcția actuală a liceului.

(foto: Pisania paraclisului "Sfinții Împărați Constantin și Elena" din interiorul liceului)

Abzic de cei 500 fl. în favorul gimnaziului. Crească, înflorească". Iosif Bașa, protopopul Zarandului, "om bătrân și greu, se ducea cu carul cu boi, împreună cu Hodoș și Frâncu, sa capaciteze sufletele îndoielnice. El nu era orator și la vorbirile înflăcărâte ale celor ce-l însoțeau, cu ochii umezi, zicea numai: "Ascultați, dragii mei, de oamenii aceștia, că pe aceștia Dumnezeu i-a trimis la noi să ne lumineze".

Istoria Liceului "Avram Iancu" din Brad va păstra pentru totdeauna ca pilde de dăruire și sacrificiu pentru nobila cauză a școlii numele lui Sigismund Borlea, deputat de Hălmașiu în Parlamentul de la Budapesta, George Secula, apărător al școlilor românești împotriva prigoanei autorităților, Teodor Pop, membru fondator al "Asociațiunii pentru Cultura și Literatura Poporului Român", al " Societății pentru Fond de Teatru Național Român", membru în delegația celor 300 de români transilvăneni care a mers la împăratul de la Viena în 1892, pentru a prezenta Memorandumul înaintat de Comitetul National Roman, și-a testat toata averea de 160000 de coroane gimnaziului din Brad, Vasile Stroiescu, mecena al culturii romanegti din Transilvania, a donat suma de 100000

de coroane pentru construcția actuală a liceului.

(Foto: Pictură din interiorul paraclisului)

Andrei Șaguna, episcop, apoi mitropolit al Bisericii Ortodoxe Romane din Transilvania, despre care Nicolae Iorga spunea ca "Acest maestros batran a fost pe scaunul sau de arhereu ca pe un tron de rege, un cârmuitor de oameni și un îndreptător de vremuri", i-a calauzit cu înțelepciune pe conducătorii clerului și ai administrației Zarandului, pentru a evita crearea unui gimnaziu de stat, îndemnându-i sa-l pună sub egida Bisericii Ortodoxe Române, argumentând: "Numai un gimnaziu pus sub scutul bisericii poate trai", căci, daca a trăit, autoritățile statului neavand posibilitatea sa-l lichideze, aceasta se datorește previziunilor sale. Șaguna n-a fost un muritor de rand, a fost un profet. "Prin perspectiva unui trecut din ce în ce mai departat, ne vom încredinta tot mai mult ca Șaguna a fost unul din șirul acelor pe care Providența Dumnezeiască îi trimite să schimbe pe veacuri soarta popoarelor".

Gândul înființării liceului. Primele demersuri

În primavara anului 1860, câțiva preoti din Brad și împrejurimi erau adunati în ospătaria lui Francisc Zawațchi, unde alungau foamea și frigul cu carnaciori și vin cald. Discutiile însă se purtau în legatura cu problemele majore de ordin social-cultural și politic.

Arhive Hunedorene

În acel timp, era o mare fierbere în Transilvania și Banat în legătura cu înființarea de școli și societăți culturale românești. Gandul intelectualilor s-a aninat de nevoia înființării unor școli în Brad și mai ales de înființarea unui gimnaziu. Entuziasmul scadea însă la gândul că lipsește un local potrivit, iar perspectiva construirii, când nu exista nici un fond, în acest scop, îndepărta realizarea înființării și a deschiderii de școli.

(Foto: Pictură din interiorul paraclisului)

Lui Francisc Zawațchi i-a încolțit gândul de a face o tranzacție bună, vânzând localul pentru gimnaziu, o clădire masivă, înscădă în 1848, acoperită cu coceni de porumb. La oferit la un preț de 2000 de florini, Cu condiția să păstreze în uzufruct parterul, pentru el și soția lui pe toată viața. Cei șase preoți, Ioan Ficăr din Ruda, Aron Suciud din Podele, Georgiu Bogdan din Brad, Lazăr Comșa din Ribîța, Ioachim Comșa din Zdrapți și Hențu din Rîșca au cazut de acord să ofere în principiu suma cerută. A doua zi, trei dintre dâșii s-au dus la Lunca, la protopopul Iosif Bașa, referentul

problemelor culturale la comitatul Zarand, și i-au comunicat cele discutate la Brad. Iosif Bașa, cântărind ideea, la început a rămas încântat, dar a stat pe gânduri la lipsa fondurilor culturale. Soluția era însă data tot la Brad: localul se va cumpara cu bani rezultați dintr-o colectă de la preoții satelor. Au fost stabilite cote de 50, 40 și 30 coroane pe fiecare, cu plata integrală în termen de doi ani. Iosif Bașa, în 14 martie 1861, a înștiințat pe Andrei Șaguna, care, în calitate de episcop, avea prin lege jurisdicția, controlul și îndrumarea în problemele școlare confesionale. Andrei Șaguna nu a întârziat cu un răspuns încurajator...."Primiți sfatul meu și împliniți făgaduința voastră spre cumpararea caselor din Brad și le prefaceti în izvor de lumina, după cum ne cere timpul astăzi.

Conducătorii comitatului Zarand, sesizați de referentul cultural, au înscris în planul lor de lucru la problemele locale, în prima urgență, problema culturală. Au trasat sarcina lui Iosif Bașa să adune materialul necesar și să întocmească referatul.

În adunarea comitatului (congregația comitatensă), fixată și ținută în ziua de 8/20 octombrie 1861, raportul a informat următoarele ...."Comunitățile zărandene, încă de la 1858. s-au declarat că vor înființa școli confesionale pe spesele lor și au promis, spre acest scop, și efectele ce le aveau de la împrumutul de stat de la 1854. Dar din 15 școli, între care 5 centrale, în 3 ani s-au înființat 5 (Brad, Tebea, Junc, Rîșculița și Valea Bradului)".....

Referitor la gimnaziu, raportul redă: "opiniunea mea ar fi ca împrumutul statului de la comune să se împarta nu numai precum s-a declarat la 1858, pe seama școlilor centrale, dară și pentru a Bradului, acum deodată batăr ca gimnaziu confesional gr.or.cu patru clase, sau o parte din împrumutul statului să se aplice pentru acel gimnaziu, la care să se dea și sureciul

(dreptul de a vinde bautura n.a.) de trei luni de la toate comunele. Bine ar fi când toate aceste venituri s-ar aduna într-una casă din care să se platească atât dascalii de la școlile centrale, cât și de la gimnaziul din Brad: școli normale (echivalente azi cu elementare, cl. III-IV, n.a.) să se aredice și în Halmagiu Mare. În sfârșit, inclitul comitet comitantes să binevoiască a se pune în conțelegere cu scaunul episcopesc al diacezei noastre în privința măsurilor care se gândește a le lua spre folosul școlilor, caci, precum am înțeles din izvor sigur, înaltul guvern a rânduit pe baza principiului autonomiei bisericești, ca dispozițiunile fostului ministeriu în privința școlilor să înceteze și ca episcopul nostru să prepare instrucțiunile școlare după judecata sa și să le aștearnă spre dispozițiune mai înaltă, când se va afla de bine"...

Congregația comitatensă, în ședința din 8/20 octombrie 1861, a acceptat și aprobat inițiativa. Ca un semn al solidarității pentru înființarea gimnaziului, mulți dintre funcționari au intrat în șirul contribuabililor, achitând, ulterior, ratele în mod regulat. Conducerea comitatului avea o rezerva asupra caracterului gimnaziului. Nu era de acord ca acesta să fie confesional ortodox, ci gimnaziu național român. Poziția aceasta a dăunat. Au urmat ani în șir în care s-a realizat prea puțin și aceasta a întârziat primirea aprobării din partea Ministerului de Instrucție Publică a Regatului Ungar și a deschiderii cursurilor.

Rămâneau două aspecte de fond pentru a primi aprobarea Ministerului Regatului Ungar de Culte și Instrucție Publică.

-asigurarea fondurilor din care să întrețină școala;

-statutele după care urma să funcționeze gimnaziul în cadrul legilor existente, o treabă greu de precizat, deoarece problema se afla cu ani de zile înainte de legea XXXVII din 1868,

Arhive Hunedorene

(cu referire la învățământ), deci într-un moment când nu se putea face o referire la un text de lege categoric, mai ales când era vorba să se ceară ceva în favoarea românilor.

Lista de subscripție a preoților pentru asigurarea localului a fost numai un punct de plecare. Se cerea însă o garanție materială că întemeietorii au asigurate și fondurile care acoperă cheltuielile unei școli, cheltuieli care reprezentau salarii, dotare și tot ce privea nevoile zilnice. Și când se pleca de la inimi generoase, dar cu pungile goale, nu este o siguranță ca drumul va fi străbătut cu bine, și nici nu se cunoaște ce distanță de drum va fi străbătută, mai ales ca de la stăpânire nu era nici o nădejde ... Dacă se putea obține ... aprobarea funcționării, era o dovadă de mărinimie și generozitate... S-a găsit însă un mare binefăcător: poporul, țărâna satelor zărândene. Nu din acumulări de capital. Așa ceva se pomenea mai rar. Era totuși o capitalizare: împrumutul de stat de la 1854.

Comunele aveau titlurile împrumutului, în valoare de 58.210 florini cu dobânzile neîncasate din 1860, în valoare de 3.289 florini. Sub îndemnul preoților și al fruntașilor comunelor, a fost creată o atmosferă favorabilă pentru cedarea acelor obligatiuni. Conducerea comitatului, prin organele administrative, a făcut același apel. Nu era o chestiune ușor de tratat. Oamenii erau nevoiași, iar acțiunile aduceau o dobândă și reprezentau o creanță pe care locuitorii comitatului o puteau folosi, dacă nu la altceva, macar la plata impozitelor sau la plata altor datorii către stat. Oficiul Protopopesc a început conlucrarea cu organele administrative ale comitatului pentru a lămurii satele despre ce este vorba, despre însemnătatea învățământului și despre roadele ce le va culege neamul românesc și zărândenii înșiși din această donație.

(Foto: Pictură din interiorul paraclisului)

Oficiul vicecomitetului a convocat reprezentanții comunelor în Brad la 8/20 februarie 1862, la Băița în 4 martie 1862, în Halmagiu la 18 martie 1862. Aceiași reprezentanți au fost în prealabil convocați prin Oficiul Protopopesc la Brad în ziua de 4/16 februarie 1862.

Cu o însuflețire demnă de cauzele mari, reprezentanții comunelor s-au obligat să cedeze acele obligații pentru: - formarea unui fond necesar la înființarea gimnaziului gr.or. în Brad; - din interesele ce vor decurge și din cele restante să se repare casa gimnazială, încât în anul școlar 1862/63 să se poată deschide două clase normale (cL III și IV, pregătitoare pentru intrarea în gimnaziu). În acest timp, s-a ales comisia școlară provizorie, din 74 membri. Atribuțiile acestei comisii școlare au fost, în primul rând, să ia declarații de la locuitorii de altă confesiune din Zarand, privind cedarea titlului de împrumut.

Comisia școlară a primit și autorizația de a lansa colecte publice pentru augmentarea fondurilor, să administreze fondul și să înceapă repararea localului.

Conducătorii comitatului, pentru a nu avea greutăți cu organele de stat în privința transcrierii titlurilor, au plecat din sat în sat, însoțind pe protopopul Iosif Bașa pentru a încheia procese-verbale, în prezența tuturor locuitorilor, fiind prezenți delegați și de la plase (Brad, Băița, Baia de Criș, Halmagiu și

Aciua (Avram Iancu). De la aceste încheieri, în sate și comune, nu lipsea vicecomitele, fiind prezent dr. Iosif Hodoș sau Amos Francu. În anul 1863, din 95 comune din Zarand, 92 figurau ca fondatoare ale Gimnaziului Ortodox Roman din Brad. Au urmat însă tergiversări în ce privește transcrierea titlurilor. Organele fiscului și oficialitatea gaseau motive de amănare. În cele din urmă, după patru ani, la 25 noiembrie 1867, Ministerul de Interne a aprobat transcrierea („Vincularea”) după ce i s-au prezentat dovezi că nici una dintre comune nu are restante la impozitele anului precedent.

C. Elaborarea statutelor

Referitor la caracterul ce urma să-l aibă gimnaziul, au fost discutate pagubitoare timp de câțiva ani. Preoții voiau ca gimnaziul să aibă caracter confesional, adică să fie gimnaziu roman greco-ortodox. Funcționarii de la comitat cereau să fie gimnaziul roman în timpul acestor discuții, au fost elaborate trei proiecte de statut, toate trei respinse de către autoritățile școlare de stat și neacceptate nici de Andrei Șaguna.

Numai după apariția legii XXXVIII de la 1868, referitoare la învățământ, coroborată și cu legea naționalităților, s-a putut ajunge la un acord unanim, definitiv și în urma caruia a fost stabilită denumirea de gimnaziu roman greco-ortodox, forma acceptată și de Andrei Șaguna și de minister. De altfel, înainte de 1868, nu se obținuse nici acordul guvernului de la Budapesta pentru cedarea obligațiilor de stat, iar fără acestea nu era asigurată partea materială a școlii și, în consecință, nu se putea cere înființarea liceului. În buna-credință care îi caracteriza, conducătorii români și funcționarii de la comitat nu aveau o viziune suficientă a dăinuirii comitatului Zarand. Credeau că acesta va fi menținut mult timp și, în această credință, doreau o școală românească

în afara adversitaților confesionale. Sigur că ar fi fost bine așa, dar comitatul Zarand a fost desființat în 1876. La acea data ar fi fost desființat și gimnaziul din Brad sau ar fi fost transformat în gimnaziu de stat. Această perspectivă a fost înțeleasă mai bine de Andrei Șaguna decât de conducerea comitatului. Odată obținută aprobarea, prefectul Demetriu Ionescu, urmașul pentru scurt timp al lui Ioan Pipoș, pensionat din oficiu în 1868, a dispus formarea unei comisii de redactare a proiectului de statut, formată din: protopopul Moise Lazar, dr. Iosif Hodoș, G. Secula, Ioan Groza, protopop în Halmagiu, și Tobia Mihailovici. Statutul a fost votat și aprobat în sesiunea comisiei școlare din 8 februarie 1869. Menționăm că între timp protopopul Iosif Bașa a decedat și a urmat, ca protopop, Moise Lazar. Statutul prevedea în paragraful 1: „Gimnaziul din Brad, comitatul Zarand, e gimnaziu national roman

gr.or., el e gimnaziu mare de opt clase și se bucura de toate drepturile și prerogativele unui gimnaziu public de stat”.

Statutul a fost trimis episcopului Andrei Șaguna, care a exoperat aprobare cu nr. 11387/1869 la 14 iulie 1869, semnată de ministerul reg. ung. baron I. Eotvos.

Averea fondului gimnazial. Organele de conducere

Averea fondului gimnazial consta din: -localul cumpărat, cu destinația să adapostească salile, colecțiile și biroul școlii, în valoare de 2000 florini; - efectele de stat, cedate de comunele zărăndene, 58200 florini; -moșia de la Mihaileni, cumpărată în 28 aprilie 1863, cu 16700 florini., un izvor de caștig pretios.

La acestea s-au mai adăugat, cu timpul, alte donații.

Organele de conducere erau cele prevăzute în statut și care erau în acord și cu „Statutul organic”, legea de

organizare a bisericii ortodoxe data de Andrei Șaguna la 1868, elaborată, pentru timpul de atunci, într-un larg spirit democratic, cu participarea, în măsura preponderentă, a mirenilor în organizațiile bisericești.

Dupa statut, gimnaziul era proprietatea protopopiatelor Brad și Halmagiu și se conducea de reprezentanța gimnazială compusa din 72 membri. Din acestea se alegea un comitet administrativ de 12 membri, care rezolva probleme curente.

Directorul gimnaziului era protopopul Zarandului. Numai după ce se va trece la completarea cu clasele V-VIII directorul va fi ales dintre profesorii calificați ai gimnaziului. De menționat că înainte de a se trece la completarea liceului (1919), protopopul s-a retras începând cu 1891, fiind numit director un profesor titular definitiv.

Contribuții la monografia orașului Călan

**Dr. – Ist. Bărbulescu
N. Constantin
-Vîrciorova -
Mehedinți**

Am avut șansa ca timp de peste patru decenii (1957-1998) să locuiesc în orașul Călan unde am condus (timp de 32 de ani) centrul de activitate al instituției P.T.T.R. care deservea populația din 47 de localități situate între comunele: Băcia (N) - Mărtinești (N-E) - Orăștioara (S-E) - Subcetate (S) – Teliucul Inferior (S-V)– Municipiul Hunedoara (V). În aceste condiții am avut posibilitatea să-i cunosc pe minunații locuitori

băștinași cu tradițiile, legendele lor și, în mod deosebit, vestigiile mitico-religioase și strategice din acest areal încărcat de istorie.

M-a bucurat mult apariția, la Călan, din inițiativa și eforturile tânărului Daniel Lăcătuș, din acel oraș, a revistei de istorie *Arhive Hunedorene*, nr. 1/iunie 2012, căroră le transmit un călduros BINE AȘI VENIT în familia celor care slujesc cu onestitate reala istorie a poporului român, aportul lor fiind imperios necesar în aceste vremuri care se înscriu ciclic ca mai puțin fericite din multimilenara existentă a populației indigene. M-am bucurat să găsesc în paginile revistei o schiță din *Monografia orașului Călan: drumetii, legende și istorie pe Valea Streiului și în Țara Hategului*, semnată de prof Ioan Ocoliașan și învăț. Mariana Cerbiceanu, pe care am avut ocazia să-i

cunosc personal și pentru că la 19 iul. 1996 am redactat lucrarea *Zona turistică Țara Hategului* (16 pag.) pe care am predate-o personal d-lui Călin Pogăcean de la Camera de Comerț și Industrie din Deva (20 iun. 1996), iar în 03 apr. 1998 am înmănat tânărului correspondent Gaby-Adrian Jirebie din Călan articolul *Călan, o străveche așezare din Ardeal*, în cuprinsul căreia am prezentat, în premieră, etimologia sumeriană a toponimului Călan, fie-mi îngăduit să-mi aduc contribuția cu etimologii ale toponimelor din acest areal, unde limba strămoșească este un act de identitate.

Deși nu am studii de specialitate în acest domeniu intrigat de numeroasele etimologii necunoscute (NEC-uri) și a celor slave din DEX/1978, redactat de circaci filo-bolșevicului și slavist obstinat Iorgu Iordan sub a cărui

semnătură au apărut mizerabilele încercări de a demonstra că toponimele și atroponimele din țara noastră sunt de origine slavă, timp de peste patru decenii am fișat din numeroasele lucrări consultate cuvinte din “limbile moarte” cu traducerea semantică în limba română, pe care le-am ordonat în glosare. Am reținut concluziile geografului francez Emmanuel de Martonne care, în urmă unor cercetări în Carpații românești (anul 1889), afirmă: **În Carpații României toponimia naturală este în munți mai mult ca în altă parte, expresia însăși a sufletului poporului, a felului său de a înțelege natura.** La rândul lor, filologii români au stabilit: **Există diferențe specifice, mai ales în privința circulației, în sensul că multe antroponime sînt general sau larg răspândite, pe când toponimele (cu excepția, bineînțeles, a celor provenite din anumite apelative) pot prezenta unicate sau forme rare; și o altă diferență specifică: antroponimia a fost și este supusă, în cursul timpului, unor mutații și primeniri aproape radicale, condiționate de factori sociali, culturali etc. pe când toponimia nu, sau în procent neglijabil (gândindu-ne și la modificarea, câteodată neadecvată și neindicată a unor nume de localități**¹

Faptul că în schița monografică amintită anterior, a orașului Călan, printre multe informații se amintește că în cele două peșteri din dealul Măgura, în arealul satului Sântămăria de Piatră s-au găsit: **nuclee de cremene, unelte, fragmente de vase (ceramică) și chirpici, oase de animale, coarne de cerb (care puteau fi folsite ca săpăligi) din epoca neolitică (5500-350 I. H.)** implică o reconsiderare a datării acestor materiale. Aceasta deoarece cercetări recente au stabilit, în condițiile riguros științifice că: **cea mai de seamă**

descoperire făcută la Porțile de Fier și una dintre cele mai importante pe plan universal este identificarea practicării agriculturii în acest spațiu, pe la 7800 i.e.n. Pentru întreținerea acestor culturi s-au făcut cele dintâi unele din corn de cerb sau din lemn.²

În aceste condiții este posibilă o cronologizare privind întemeierea așezărilor din acest spațiu teritorial-administrativ al orașului Călan: 8000-5500 Î.H. Creatorii culturii materiale Clisorean-Schela Cladovei au pus temelia așezării pe care, datorită arhaicei tradiții astronomice a lor au numit-o Calan

(Sumerian/sum./Kal+braț tare+An-Zeul cerului) = *Locul bine ocrotit de zeul soarelui (An)*³

5500-2500 Î.H. Continuatorii ai culturii Schela Cladovei, valorile de oameni purtători ai culturilor materiale Starecevo-Criș, Vinca-Turdaș, Sălcuța-Petrești, care l-au adaptat pe zeul cerului Anu ca urmaș al lui An, au menținut denumirea așezării Kalan/Călan cu reședința pe dealul Măgura (sum. Magur - *Marea barcă a cerului*”= Luna Nouă + A- în) = *În marea barcă a cerului*, posibil arhetip pentru forma de semilună a bazinului cioplit de daci în stâncă din centrul stațiunii Călan-Băi, de la poalele dealului Măgura. În timpul acestei îndelungate perioade, râul ale cărui izvoare sunt în centrul munților Sebeș/Sureanu sub numele de Petros, după ce părăsești munții, de la localitatea Baru și până la vărsarea în râul Mureș (lângă Simeria) a fost botezat Strei (sum, S/a/T/u/-Munte”+Rea/u”-pastor, preot, conducator) = *Râul din muntele pastorului*, probabil pentru a păstra identitatea obârșiei acestui curs de apa.

2500-1900 I.H., purtătorii culturii Cotofeni au pus temelia așezărilor:

Strei-sângeorgiu (șum. Strei/Sin- zeul lunii+E/n/gi-Cel care pune temelia, rege, print”+Gura/s/-viteji, căpetenii sătești-metateză-Strei-sângeorgiu) - citit de la dreapta spre stânga = *Locul vitejilor, căpetenii sătești ai regelui care pune temelia zeului lunii în muntele păstorului (preotului, conducătorului) de lângă râul din muntele păstorului (preotului, conducătorului).*

Datarea și formula de prezentare a unui curs de apă din această zonă sub două denumiri diferite, în cursul superior, de obârșie și cel inferior până la vărsare în râul colector, se regăsește și în cazul râului format la luncanivale de unde curge sub denumirea de *apa luncanilor* până la Chitid (sum. Ki+Ti+D/u) = *Locul unde trăiește cel ce vorbește (conduce) de unde, sub denumirea Bărâcea (sum/akkadian; Baru - preot vazator, a fi abundanț + Ki-loc, ținut, țară+A/p/-apă) = Apa din locul abundanț al preotului văzător, care afluează în râul Strei la Strai-sângeorgiu, constituind limita de vest al râului care își schimbă denumirea începând din localitatea Baru.*

Valea Sângeorgiului (sum. Ba/b/ - poartă, hotar, margine+ La/l/ - a purta+E- apa/Sin+E/n/gi+Gur/as/+ Ulu- a aclama, a ovationa+I-determinativ anterior pentru canal, râu - metateza - Strei-Sângeorgiului) - citit de la dreapta spre stânga - *locul de la canalul de apă unde sunt aclamați (ovaționați) vitejii, capatenii sătești ai regelui care pune temelia zeului lunii în muntele păstrului (prefului, conducător).* Măgura. Menținerea antroponimului (n. fam) Măgureanu în satul Valea Sângeorgiului arată că aceasta descinde de la strămoșul lor, întemeitor al satului, băștinaș din dealul Măgura, situat în imediata apropiere.

1900-1300 Î.H. Ajunși în aceste locuri, purtătorii culturii Gârlă Mare-Cârna au

¹ Ioan Pătruș, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984, p. 9

² Boroneanț Vasile; Cercetări în zona cu cele mai timpurii așezări stabile din Europa. Porțile de fier în paleolitic/mezolitice, cele dintâi dovezi de sedentarizare. Getica, Fundația Gândirea, București, 2005, nr. 5-6.

Arhive Hunedorene

numit principala reședință, Calana (sanskrit/skr/-Kalana- Agitație, adică, *Locul unde este o mișcare intensă încoace și încolo de oameni, de vehicule etc.* Este posibil ca agitația din jurul dealului Măgura să fi determinat întemeierea așezărilor Calanul Mic, Călan-Băi, cum și așezările pe care le prezentăm în ordine alfabetică.

Batiz (skr.Bat/o/-respect pentru un om în vârstă, om respectat, iubit, dumneata + Is-este)= *locul unde este omul în vârstă respectat.*

Crișeni (skr.Krisi-cultura+Nu-acum) - *Locul acum cultivat cu plante*, cf. maghiar Puszta Kalan (atestat 1760 d.H).

Grid (skr. G/ri- a străluci”+D/u/l-cel) - *Locul cel strălucitor, însoțit*

Nădăștia (de Jos și de Sus) (Skr. Nada-profuzime + St/s/a- a sta, a așeza, a se ține, a conține, a deține, a poposi, locuință + I/s/- este-metateză-Nădăștia) - *Locul unde este locuința celui ce are capacitatea sau calitatea de a judeca și a înțelege lucrurile în esență.*

Ohaba Streiului. Toponim de origine dacică, preluat în latinul Habeo - a avea în posesie, a poseda - anagramă - Ohabe, menținut prin tradiție în romană: sg. Ohabă, pl. ohabem s.f. (inv) = moșie (ereditară) inalienabilă, scutită de impozite și prestații (Dex/1978, p.623). Al doilea termen, Streiului, arată că această ohabă aparține unui domeniu din Valea Streiului.

Sâncrai (skr. San/s/ -sfant + crai (Kra/g/- agitare+I/s/-este) = *Locul unde este sfântul agitat* (vezi Kalana).

Sântămarie de Piatră (skr. Santa - sfanta+Marya-tânără) = *Sfanta tânără (recentă)* Prin forma de Piatră se arată

că această sfântă tânără era băștinașă din dealul Măgura unde este carieră dacică din care au extras dacii piatră pe care au cioplit-o pe loc și au transportat-o peste văi și punți pentru construcțiile complexului de fortificații de la Sarmisegetusa Regia, prin anul 56 î.K. Este probabil ca localitatea Sântămaria Orlea din Țara Hațegului să reprezinte limită estică a spațiului ocrotit de tânăra zeiță.

Strei (skr.St/a/-a popsi + Raj -rege) = *Locul unde a poposit, s-a oprit regele”* Deși râul strei își are cursul pe lângă această localitate, nu pare să aibă vreo legătură etimologică cu toponimul Strei.

Strei-Săcel (skr. Sak/h/a plug de lemn+ Le/s/- mic, puțin, neînsemnat” = *Locul puțin pentru plugul de lemn (arătură).*

Primul termen, Strei, în acest caz are rolul de a localiza așezarea de-a lungul râului Strei. 105-275 d. H. Se spune, iar descoperirile arheologice din acest areal confirmă că ocupații romani au întemeiat în spațiul actualului oraș Călan așezarea civilă, acel pagus Aquaensis, care are un important centru economic și de legătură terestră. Cunoscut fiind regulile precise ale romanilor în denumirea unor așezări importante, constatăm: 1) pagus=sat, târg; 2) Aqua=apa; 3) Ensis: a) sabie, razboi; b) puterea supremă, autoritatea regală; c) constelația Orion, nordul deci, are sensul: *Satul de la apa războinicilor puterii supreme, regale, din nord.* Etimologia și evoluția cuvântului Ensis (sum. Ensis sau Engi - cel care pune temelie, rege, prinț; sufixul ensis este derivative pentru numeroase toponime și etnonime dacice: latinii au preluat acest termen

de la daci. În încheiere supun atenției faptul că etimologia toponimelor prezentate în această lucrare dovedesc, indubitabil, apartenența acestui spațiu dintotdeauna strămoșilor poporului român și nu acelor nostalgici falsificatori ai istoriei, cărora le-a transmis un mesaj poetul patriot Victor Vlad Delamarina (1870 - 1896), născut în localitatea Satul Mic (azi Victor Vlad Delamarina) de lângă Lugoj, creator al poeziei *dialecticale* cu intenția de a pune în evidență graiul bănățean, autor a 20 de lucrări scrise în acest stil. Dintre acestea redăm poezia, în opinia noastră, îndeplinește condițiile unui mesaj perpetuum:

Vîntu-adună nori dă ploaie,
Șî-ntîmplarea întîlnisă
Român cu clăbăț dă oaie
Cu unu d-ăla uns cu clisă.

Ăl cu clisa pă musteță
Pă musteță răsușice,
Cu pinceni pă șijme crețe
Sta dă vorbă, - drașiemice!

"Moi! 'ișia iel, pé sub sóre
Mái frumós nu fi nimica
Cum fi mare serbátore
Din țára lu Ion Paprika!"

(Sărbătoarea năvălirii
Lumia toată ca să șcie
Că copiii pustiirii
Îs p-aiși dă ani, - o mie!)

"Hat la voi, - nu fi ospețe?
Veselie, bucurie?"

'Ișea hăl cu șijme crețe
Da' românu: - Audz prostie?!

Dății voi cu joc și cînturi!
D-aia baș nu ne prea pasă.
Voi vi-s d-ăi aduș dă vînturi
D-apăi noi - noi ni-s acasă!

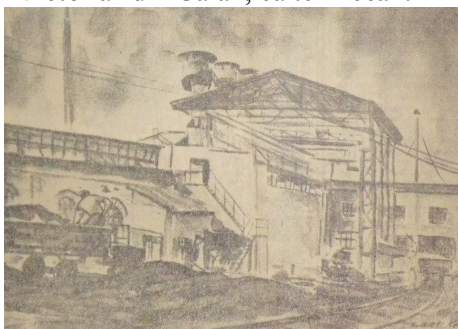
Pictorul Ștefan Kelemen (Daniel Lăcătuș)

Cercul de arte plastice al muncitorilor din Călan

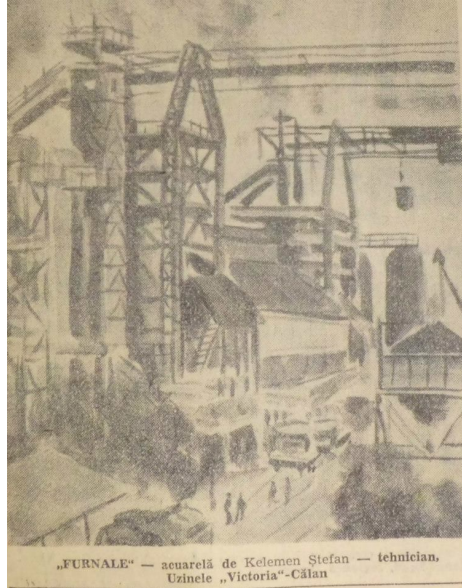
„TURNUL DE RĂCIRE” — pictură în ulei de Ștefan Kelemen, tehnician la uzinele „Victoria”-Călan, cercul de artă plastică al uzinei,

Artist plastic cu vocație, Ștefan Kelemen, născut la 16 iulie 1928 în localitatea Aninoasa, județul Hunedara, într-o familie numeroasă, cu șapte copii, a absolvit studiile primare (7 clase) la Călan și cele profesionale în Ungaria, unde a și locuit între 1949-1945. Cea mai mare parte a vieții a lucrat pentru combinatul siderurgic "Victoria" din Călan, ca tehnician.

De el este legată și istoria cercului de arte plastice al muncitorilor din Călan, care și-a desfășurat activitatea la clubul 11 Iunie și mai târziu casa de cultură

din oraș, cerc pe care l-a înființat în 1956 și care a rezistat până la mijlocul anilor 1980.

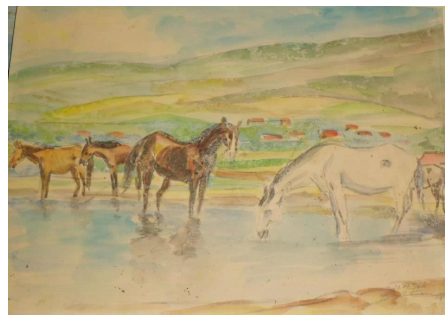

„FURNALÉ” — acuarelă de Kelemen Ștefan — tehnician, Uzinele „Victoria”-Călan

Maistru în picture bisericească

A zugrăvit chipuri de sfinți și de îngeri în biserica din localitate și a lucrat aproape doi ani la capela din Călan, ca pereții acesteia să fie perfecți îmbrăcați în pictură bisericească. În ciuda vârstei înaintate Ștefan Kelemen încă dă dovadă de măiestrie și multă luciditate în această artă, motiv pentru care este apreciat în rândul enoriașilor, dar și al preoților care l-au cunoscut. De patru ani locuiește singur în apartamentul său din oraș, soția, alături de care are două fice, s-a stins în urmă cu patru ani.

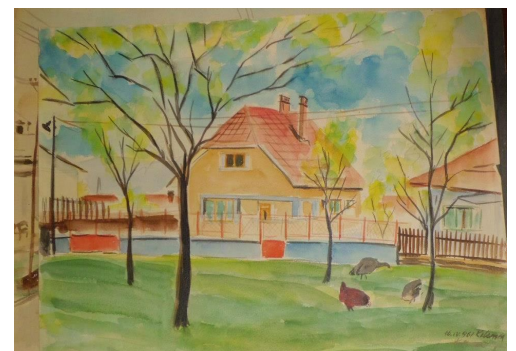
Galerie Picturi

COLONIE VECHÉ

VECHEA OIU USINA

Arhive Hunedorene

